
Milan Ninković, Jovana Ivetić, Jovana Ružić i Ana Maria Babinjec

Integralna pohranjenost poredbenih idioma u mentalnom leksikonu

Ovaj rad se bavi integralnom pohranjenošću poredbenih idioma u mentalnom leksikonu. Poredbeni idiomi predstavljaju ustaljeni skup reči jedinstvenog značenja u formi poređenja. U istraživanju su korišteni poredbeni idiomi koji imaju formu pridev+poredbena rečca kao+imena” (miran kao bubica). Na osnovu teorija mreža, koje tvrde da su veze između reči u mentalnom leksikonu zasnovane na navikama, to jest učestalosti, te da su veze između različitih reči jače ukoliko se one nalaze u istom semantičkom polju, pretpostavljeno je da su poredbeni idiomi u mentalnom leksikonu smešteni integralno, sa jakim vezama između reči koje ih sačinjavaju. Integralna smeštenost poredbenih idioma ispitivana je testom leksičke odluke. Ispitanicima su puštani audio zapisi poredbenih idioma i pseudoidioma. Pseudoidiomima su označeni skupovi reči koji imaju formu poredbenog idioma sa zamenjenom imenicom na kraju (miran kao novine), čime se jedinstveno značenje originalnog idioma gubi. Zadatak 89 ispitanika bio je da prepoznaju da li je audio zapis koji čuju idiom ili pseudoidiom. Dobijeni rezultati pokazuju da su ispitanici statistički značajno brže ($p < 0.01$) prepoznavali idiome, što govori o tome da reči koje sačinjavaju idiom formiraju čvršće veze. Ovaj podatak ide u prilog hipotezi da se idiomi skladište kao integralne jedinice u mentalnom leksikonu.

Uvod

U ovom radu ispitivali smo da li su poredbeni idiomi u srpskom jeziku uskladišteni u mentalnom leksikonu kao integralne celine.

Mentalni leksikon ili leksička memorija je pojam koji se u eksperimentalnoj psiholingvistici javlja krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog veka. Mentalni leksikon predstavlja specijalizovan kognitivni domen koji poseduju svi govornici i u kom su uskladištene reprezentacije svih reči koje govornik datog jezika poznaje. Percepcija i produkcija jezika počivaju na pobuđivanju predstava reči u mentalnom leksikonu, pri čemu predstava ne obuhvata samo značenske karakteristike reči, već i njena fonološka i morfološka svojstva. Ogroman broj reči kojim se svaki govornik služi i brzina njihovog prepoznavanja i korišćenja u svakodnevnom govoru potvrđuju da reči u mentalnom leksikonu nisu nagomilane bez reda, već su uskladištene u organizovan i kompleksan sistem, čiji se osnovni principi mogu otkriti. Ispitivati mentalni leksikon znači proučavati kako se reči

Milan Ninković (1996), Sremska Mitrovica, Jakova Ignjatovića 18, učenik 3. razreda Mitrovačke gimnazije

Jovana Ivetić (1997), Kikinda, Gavrića Principa 75, učenica 2. razreda Gimnazije „Dušan Vasiljev” iz Kikinde

Jovana Ružić (1996), Novi Sad, Bulevar oslobođenja 141, učenica 3. razreda Karlovačke gimnazije

Ana Maria Babinjec (1996), Kovačica, 14. vojvođanske udarne brigade 2, učenica 3. razreda Gimnazije „Mihajlo Pupin” iz Kovačice

MENTORI:

MA Miloš Košprdić, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Dorđe Đurica, Ekonomski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

pamte i skladište u našoj memoriji, kao i kakvi se odnosi formiraju između njih (Dragičević 2007: 44-48).

Leksički pristup (engl. lexical access) predstavlja način na koji govornik pristupa rečima u mentalnom leksikonu. Svaka reč poseduje leksički ulaz (engl. lexical entry) koji sadrži sve informacije o fonološkim, morfološkim, sintaksičkim i značenjskim karakteristikama pojedinačne reči.

Jedno od najvažnijih pitanja u vezi sa proučavanjem mentalnog leksikona jeste pitanje njegove organizacije. Postoji više modela organizacije mentalnog leksikona. Svaki od njih ima segmente koji su potvrđivani u eksperimentima, ali se ni za jedan ne može tvrditi da u potpunosti objašnjava proces leksičkog pristupa i način na koji su reči uskladištene u mentalnom leksikonu. U ovom istraživanju mi smo se odlučili za model paukove mreže, po kom se pretpostavlja da je mentalni leksikon neka vrsta povezanog grafikona sa rečima smeštenim u čvorištima i putevima koji ih međusobno povezuju. Teorije ove vrste zovu se teorije mreža. Jedna od osnovnih ideja u vezi sa ovim teorijama jeste da su veze među rečima zasnovane na navikama, to jest učestalosti. To je eksperimentalno potvrđeno testovima asocijacija (na primer, najfrekventnija prva asocijacija ispitanika na reč čekić bila je ekser). Veze između različitih reči su jače ukoliko se one nalaze u istom semantičkom polju (Aitchison 1987: 72-73).

Idiomi su ustaljene jezičke jedinice koje se sastoje od najmanje dve reči i imaju jedinstveno značenje. Značenje celine ne može se dobiti iz značenja pojedinačnih reči koje sačinjavaju idiom. Da bi neka konstrukcija bila idiom, ona mora biti ustaljena, višečlana jezička jedinica, sa nepromenljivim redom reči i jedinstvenim značenjem (Dragičević 2007: 24). Glavne karakteristike idioma jesu konvencionalnost, figurativnost (to jest preneseno značenje) i nefleksibilnost njegove strukture (Klunover 2012: 6).

Idiomi se izdvajaju iz tradicionalnog shvatanja i teorija o jezičkoj obradi prema kojima se u procesu razumevanja rečenice najpre polazi od prepoznavanja svake pojedinačne reči, zatim leksičkog pristupa njihovom značenju u mentalnom leksikonu, i kombinovanju značenja da bi

se dobilo ukupno značenje rečenice (Cacciari i Tabossi 1988: 668).

Prepoznavanje idioma i način na koji ih skladištimo i pristupamo njihovom značenju važni su za proučavanje mentalnog leksikona, jer su idiomi ustaljene jedinice koje se sastoje od više reči, ali imaju jedinstveno značenje. To značenje se ne dobija kombinovanjem pojedinačnih značenja reči koje ih sačinjavaju. Na osnovu ovog podatka, može se zaključiti da idiomi poseduju sopstvene reprezentacije u mentalnom leksikonu. Sa druge strane, njihova višečlana struktura pokreće pitanje mesta i načina na koji su idiomi uskladišteni u mentalnom leksikonu (Klunover 2012: 6).

Jedna od najvažnijih stavki vezanih za uskladištenost idioma jeste pitanje da li su idiomi pohranjeni kao deo našeg lingvističkog znanja, kako pretpostavlja lingvistički pristup, ili se skladište kao nelingvističke informacije, poput istorijskih i geografskih podataka, imena ili delova pesama, kako pretpostavlja nelingvistički pristup. Budući da poznavanje određenog idioma podrazumeva dodeljivanje značenja nizu zvukova odnosno reči, čini se verovatnijim da su idiomi deo lingvističkog znanja (Siloni *et al.* 2009: 4).

Istraživanja pohranjenosti idioma i prepoznavanja njihovog značenja dovela su do nekoliko teorija. Bobrow i Bel (Bobrow i Bell 1973) tvrde da su idiomi smešteni u posebnom delu mentalnog leksikona, kao zasebne lekseme, odvojeno od ostalih reči. Pri obradi višečlanog izraza najpre se poseže za doslovnim značenjem, te se, ukoliko doslovno značenje ne odgovara kontekstu, poseže za figurativnim objašnjenjem iz odvojenog dela leksičke memorije u kom su idiomi uskladišteni.

Gibs (Gibs 1980) se nije slagao sa njihovom pretpostavkom, te navodi da doslovnom tumačenju idioma prethodi prepoznavanje prenesenog značenja. On tvrdi da se doslovnom tumačenju pribegava tek u slučaju da preneseno značenje ne odgovara kontekstu. On tvrdi još da se idiomi nalaze u mentalnom leksikonu zajedno sa ostalim rečima, integrisani, to jest integralno smešteni: kao zasebne celine, nezavisno od reči koje ih sačinjavaju. Zagovornici pretpostavke o leksičkom prikazu Svini i Ketler (Swinney i Cutler 1979) predstavljaju idiome kao zasebne, jedinstvene celine skladištene u mentalnom

leksikonu. Prepoznavanje prenesenog značenja idioma započinje sa prvom rečju idioma. Preneseno značenje traži se uporedo sa doslovnim značenjem.

Idiomi se mogu međusobno razlikovati po strukturi. Tako postoje idiomi koji su u obliku predložko-padežne konstrukcije (*do gole kože*), sintagme (*očitati lekciju*), zavisne rečenice (*kad na vrbi rodi grožđe*), ili nezavisne rečenice (*saterati u mišju rupu*) (Dragičević 2007: 25).

Radom su obuhvaćeni poredbeni idiomi, pod kojima podrazumevamo skup reči jedinstvenog značenja u formi poređenja. U istraživanju su korišćeni poredbeni idiomi koji imaju formu pridev + poredbena rečca kao + imenica (*spor kao puž*).

Cilj ovog istraživanja bio je da utvrdimo da li su poredbeni idiomi integralno smešteni u mentalnom leksikonu kod govornika srpskog jezika. Merene su brzine reakcija na poredbene idiome i pseudoidiome. Pod pojmom pseudoidiom u ovom radu podrazumevamo skup reči bez jedinstvenog značenja koji ima formu poredbenog idioma sa zamenjenom imenicom na kraju, čime se značenje originalnog idioma gubi. Oslanjajući se na objašnjenje koje daju Svini i Ketler (Swinney i Cutler 1979), pretpostavka našeg istraživanja bila je da će vreme reakcije ispitanika na idiome biti kraće u odnosu na vreme reakcije na pseudoidiome, jer su reči koje formiraju idiom čvršće povezane i bliže, to jest integralno smeštene unutar mentalnog leksikona, dok su pseudoidiomi neustaljene konstrukcije bez jedinstvenog značenja.

Materijal i metode

Integralnu smeštenost idioma ispitivali smo merenjem brzine reakcije na poredbene idiome i pseudoidiome, putem testa leksičke odluke. Test je izrađen u programu Super Lab 4.0. Sastojao se od 20 stimulusa: 10 poredbenih idioma i 10 pseudoidioma. Idiomi su izabrani iz frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika Josipa Matušića (1982). U istraživanju nisu korišćeni idiomi koji imaju više varijanti istog značenja, poput idioma *brz kao zec* i *brz kao metak*. Na osnovu izabраниh idioma sastavljeno je 10 pseudoidioma, tako što je imenica na finalnoj poziciji u idiomu zamenjena drugom imenicom, pri čemu su kriterijumi zamene bili da imenica ima

isti broj slogova i da nije ni u kakvom semantičkom odnosu sa prvom (*miran kao bubica* > *miran kao novine*). Stimulusi su bili u formi audio zapisa. Budući da je razlika između idioma i pseudoidioma samo u poslednjoj reči, u istraživanju nisu korišćeni tekstualni stimulusi kako bi se izbegla reakcija ispitanika pre čitanja stimulusa do kraja. Stimulusi su snimljeni u gluvoj sobi Istraživačke stanice Petnica. Snimao ih je govornik standardnog srpskog jezika.

Ispitanicima je najpre objašnjen pojam idioma, a zatim dato uputstvo za odgovaranje na stimuluse u testu. Pre početka samog testa ispitanici su odgovarali na dva probna primera (idiom *lep kao slika* i pseudoidiom *veran kao zmaj*). Vreme reakcije na probne primere nije se računalo prilikom statističke obrade. Nakon toga je sledilo dvadeset audio stimulusa. Ispitanici su odgovarali na stimuluse pritiskom na taster A, ukoliko procene da su čuli idiom, ili na taster L, ukoliko smatraju da su čuli pseudoidiom. Maksimalno vreme koje su ispitanici imali za odgovor na stimulus iznosilo je 150 ms. Između svaka dva stimulusa bila je pauza u trajanju od 150 ms. Redosled stimulusa bio je nasumičan za svakog ispitanika, kako bismo bili sigurni da određen raspored stimulusa ne utiče na brzinu reakcije.

U istraživanju je učestvovalo 89 ispitanika sa područja Beograda, Vojvodine, dela Šumadije i zapadne Srbije, tj. sa govornih područja koja su uzeta u osnovicu standardnog srpskog jezika, koji su bili između 15 i 35 godina starosti. Dvoje ispitanika je eliminisano pri statističkoj obradi jer je njihova standardna devijacija previše odstupala od srednje vrednosti celog uzorka. Pri analizi je korišten faktorijalni nacrt. Zavisna numerička varijabla je bila brzina reakcije ispitanika na stimuluse izražena u milisekundama, a nezavisna kategorička varijabla je imala 2 nivoa: idiom i pseudoidiom, i bila je ponovljena po ispitanicima. Podaci su obrađivani u statističkom programu SPSS.

Rezultati

Primenom t-testa za uparene uzorke dobijeni su rezultati koji pokazuju da postoji razlika između brzine reakcije na idiome u odnosu na brzinu reakcije na pseudoidiome ($t(86) = -4.36, p < 0.01$). U tabeli 1 predstavljeno je minimalno i

Tabela 1. Vreme reakcije ispitanika na idiome i pseudoidiome

	Broj ispitanika	Minimalno vreme reakcije	Maksimalno vreme reakcije	Srednja vrednost	Standardna devijacija
Idiomi	87	127.90	707.60	379.2	126.39
Pseudoidiomi	87	94.60	830.60	447.3	144.25

maksimalno vreme reakcije, srednja vrednost vremena reakcije, kao i standardna devijacija vremena reakcije idioma i pseudoidioma.

Dobijeni rezultati pokazuju postojanje statistički značajne razlike u brzini prepoznavanja. Idiomi se prepoznaju brže od pseudoidioma. Vreme reakcije za idiome je kraće nego za pseudoidiome. To govori o njihovoj integralnoj smeštenosti u mentalnom leksikonu, kao i o jakoj vezi između reči koje sačinjavaju poredbeni idiom.

Zaključak

Rezultati ovog istraživanja idu u prilog hipotezi o integralnoj smeštenosti idioma u mentalnom leksikonu. Merenja brzine reakcije testom leksičke odluke pokazala su veću brzinu prepoznavanja idioma u odnosu na pseudoidiome. Leksički povraćaj je bio brži kod idioma pošto reči koje ga sačinjavaju formiraju čvršće veze u mentalnom leksikonu. Pošto pseudoidiome sačinjavaju reči čijim se kombinovanjem ne dobija novo, jedinstveno značenje, bilo je potrebno da ispitanik procesira značenje svake reči pojedinačno, i da njihovim sabiranjem dobije značenje celog izraza. Istraživanje je potvrdilo polaznu pretpostavku da su reči koje sačinjavaju idiome, odnosno izraze sa kompaktnim, prenesenim značenjem, u leksičkoj memoriji smeštene u neposrednoj blizini, ili povezane na neki drugi način. Doprinos ovog rada je u potvrđivanju ustanovljenih karakteristika idioma i u srpskom jeziku. Ovo polje lingvistike nudi široke mogućnosti za istraživanja. Mogu se ispitivati različite vrste idioma (koji nisu poredbeni), to jest njihova smeštenost u mentalnom leksikonu. Za analizu je takođe zanimljiv način usvajanja i procesuiranja idioma kod dece, kao i kod bilingvalnih govornika.

Literatura

- Aitchison J. 1987. *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford: Basil Blackwell
- Bobrow S. A., Bell S. M. 1973. On catching on to idiomatic expressions. *Memory and Cognition*, **1**: 343.
- Cacciari C., Tabossi P. 1988. The Comprehension of Idioms. *Journal of Memory and Language*, **27**: 668.
- Constance D. Q., Treaster B., Blood G. W., Hammer C. S. 2003. Lexicalization of idioms in urban fifth graders: a reaction time study. *Journal of Communication Disorders*, **36**: 245.
- Dragičević R. 2007. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Gibbs R. W. 1980. Spilling the beans on understanding and memory for idioms in context. *Memory and Cognition*, **8**: 149.
- Klunover H. 2012. *Idiom Storage and the Structure of the Lexicon*. Tel Aviv University: Department of Linguistics
- Matešić J. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- Siloni T., Horvath J., Klunover H., Wexler K. 2009. *Idiom Storage and the Mental Lexicon: Psycholinguistic Reality*. Tel Aviv University: Department of Linguistics
- Swinney D. A., Cutler A. 1979. The access and processing of idiomatic expressions. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, **18**: 523.

Milan Ninković, Jovana Ivetić, Jovana Ružić and Ana Maria Babinjec

Integral Storage of Comparative Idioms in Mental Lexicon

This research investigated whether words that form comparative idioms in Serbian language (consisting of three words: an adjective, comparative particle *kao* and a noun) are stored integrally in the mental lexicon, forming strong connections between each other. This was tested using the lexical decision task. The participants listened to comparative idioms and non-idioms. Non-idioms were constructed to appear similar to comparative idioms: only the last word (noun) was changed, whereby the unique meaning of the idiom is lost. The task of the participant was to recognize whether the sequence of words which he/she heard was an idiom or non-idiom. The results gained in the experiment have shown that idioms are recognized much faster than non-idi-

oms, which we explain by the fact that words forming the idiom have stronger connections and are stored integrally in the mental lexicon, which fits in the network theory.

The mental lexicon is defined as a mental dictionary that contains information regarding meaning, pronunciation, syntactic and morphological characteristics of every word we know. It is a systematic organisation of words in our minds. Each word has its own lexical entry which contains this information. Idioms are fixed expressions consisting of at least two words. Idioms convey unique meaning which is unpredictable from the meaning of its units. Idioms are characterized by conventionality, figuration and inflexibility of form. Because they express a unique meaning that cannot be predicted from the meanings of their constituents, it is clear that each idiom has its own mental representation in the mental lexicon. However, they are structured like ordinary phrases in the language, which leads to the question of place and manner of storage of idioms in the mental lexicon.

